

V. A VIZSGÁLT TELEPÜLÉSEK TÁRSADALMI ÉS INFRASTRUKTURÁLIS JELLEMZŐI

1. NÉPESSÉGSZÁM ÉS A CIGÁNYOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

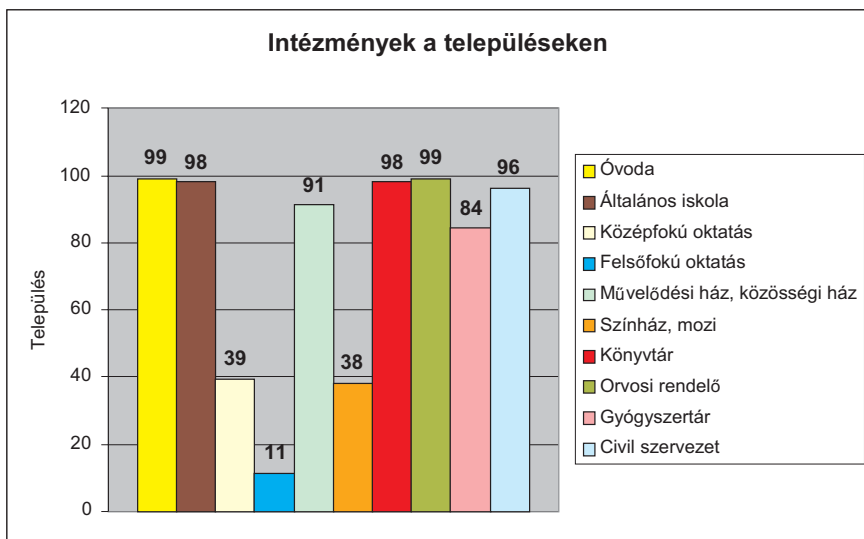
A mintavétel során 5 településtípust különböztettünk meg a településen élők összlétszáma és a különböző szolgáltatásokkal való ellátottságuk alapján. Így az első fordulóban, a harmincas mintába 4 fővárosi kerület, 3 megyeszékhely, 3 város, 13 község került, amelyek mindegyikének összlakossága 1000 fő fölötti, valamint 8 kisközség, amelyek mindegyikének összlakossága 1000 fő alatti. Érdekesnek tartottuk az ilyen típusú rétegzett mintavételt, mivel meggyőződésünk szerint minden településtípuson, az adott lehetőségek függvényében, más-más kihívásokkal kell szembesülnie a CKÖ-knek. Arra törekedtünk, hogy az ilyen módon szétválogatott települések közül azok kerüljenek a mintába, amelyekben a romák a különböző kutatások és más adatok alapján a legnagyobb arányban képviseltetik magukat az összlakosságon belül.

A második fordulóban ugyanezen szempontokat követtük, de már nem három megye, illetve a főváros területéről, hanem az ország teljes területét figyelembe véve választottunk ki 100 települést. Ennek során került a mintánkba 8 megyeszékhely, 24 város, 57 község több mint 1000 lakossal, 11 község 1000 lakos alatt. Figyelembe vettük, hogy az első fordulóban milyen arányban vizsgáltunk bizonyos megyéket, így ezekből második alkalommal már kevesebb településsel foglalkoztunk.

A kutatás első fordulójáról készült gyorsjelentésünkben⁶⁰ részletesen ismertettük a települések szociológiai jellemzőit, valamint a cigány és nem cigány lakosság számának és arányainak változásait. Ennek során láthatóvá vált, hogy a roma népesség lényegesen rosszabb körülmények között él, ami például a közművekhez való hozzájutásban is érzékelhető volt. Megtudtuk továbbá, hogy az akkor vizsgált területen az összlakosság folyamatos csökkenése mellett a cigányság számának és arányának a növekedése is megfigyelhető.

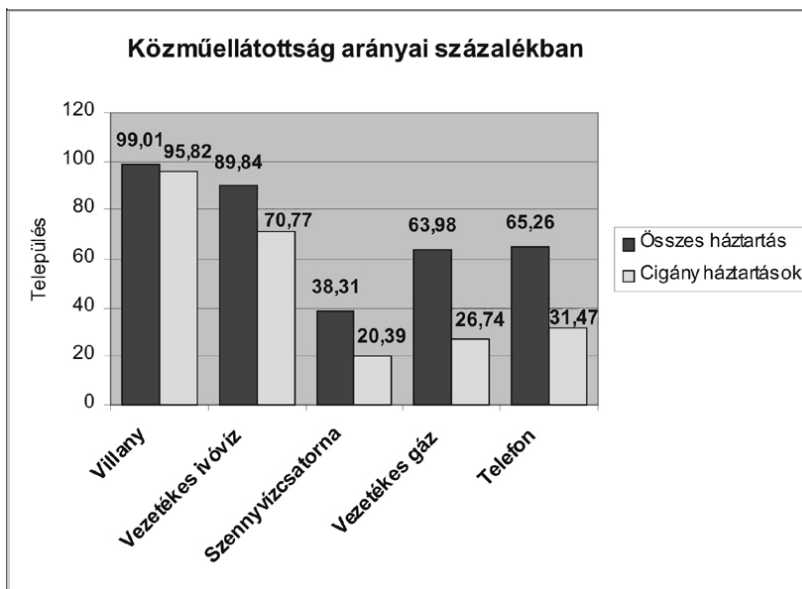
Kutatásunk második szakaszának ismertetésekor elsőként néhány szóban érdemes arról említést tennünk, hogy a második mintában infrastrukturális tekintetben közel azonosak voltak a lehetőségek. A települések nagyságbeli különbözőségei inkább csak az oktatásban, illetve művelődésben nyilvánultak meg.

⁶⁰ Kállai Ernő: Cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Kutatási gyorsjelentés. In Kállai Ernő (szerk.): *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején. Kutatási gyorsjelentések*. Budapest, 2003, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

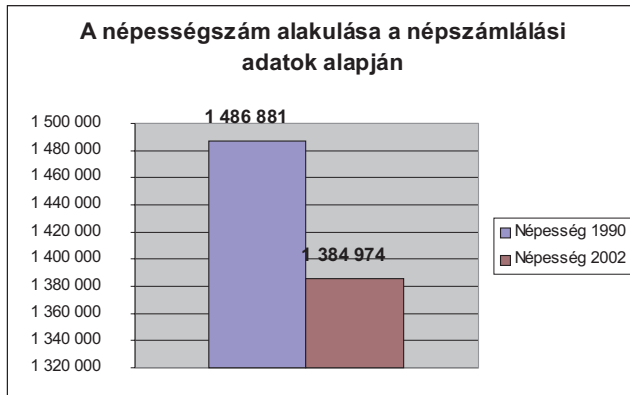
1. diagram

Nagyobb eltérések mutatkoznak azonban az infrastruktúrához való hozzáférésben a cigány és nem cigány háztartások között. Ezek a különbségek sok tekintetben már előre jelzik a később ismertetendő adatokat.

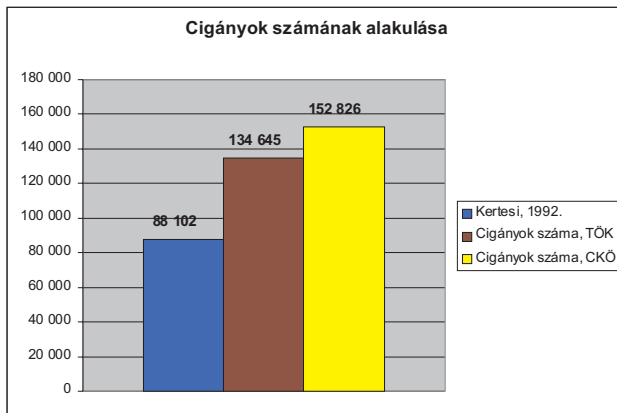
2. diagram

A második fordulóban vizsgált 100 település között igen nagy volt a lakosság megoszlása, ami természetesen a különböző településtípusokból következett. Így a polgármesterek és jegyzők adatai alapján 401 és 207 187 közé tehetjük az egy-egy településen élő lakosság összlétszámát. Kutatásunk tehát olyan településekre terjedt ki, ahol az ország népességének közel 15 százaléka, azaz közel másfél millió ember él. A népszámlálási adatok alapján azonban jól látható a csökkenő népességszám is, hiszen százezer fővel kevesebb ember élt az adott területen tíz évvel később.

3. diagram

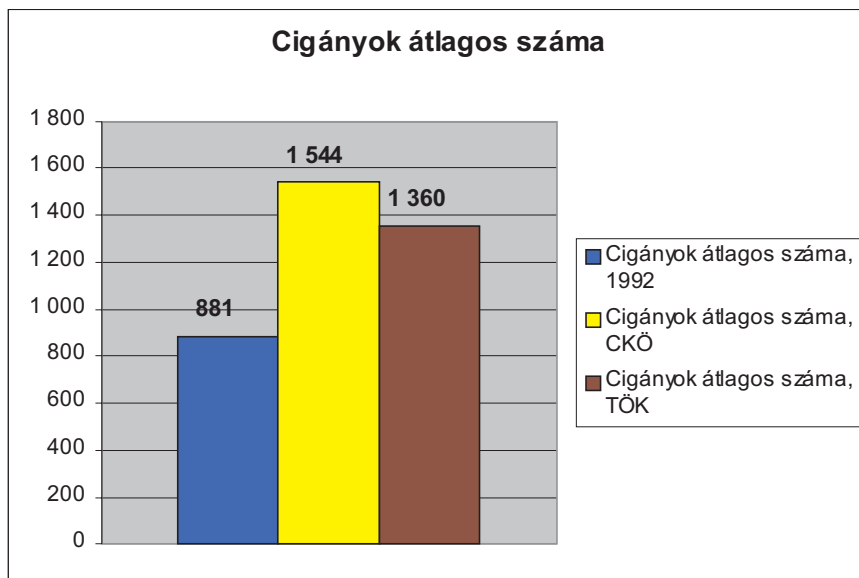
A cigányok becsült száma hasonlóan széles skálán mozgott. A CKÖ-vezetők 140 és 14 000 fő közé tették az adott településen élő romák számát. Ha ennek összegét – ez több mint 150 000 fő – a Magyarországon élő romáknak a kilencvenes évek közepén becsült számához – 500 000 fő – viszonyítjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a vizsgálatunk körébe tartozó településeken az országban élő

4. diagram

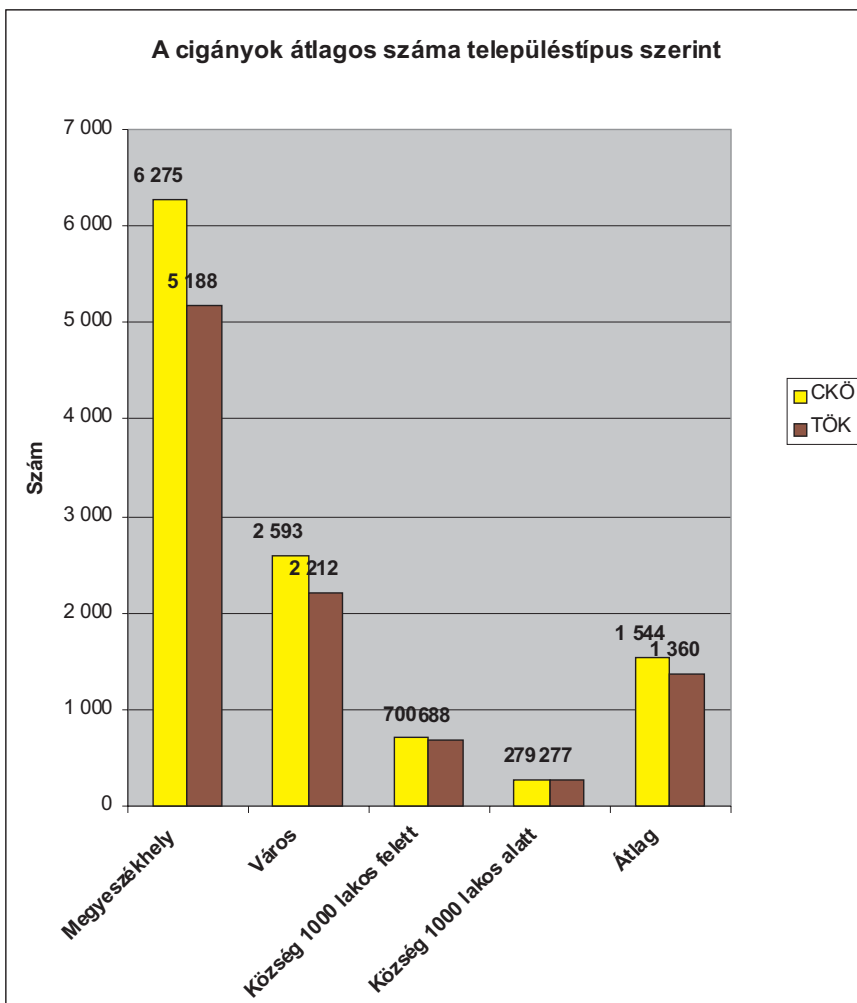
romák több mint 30 százaléka élt. Megfigyelhető továbbá a romák számának folyamatos emelkedése, valamint az is, hogy a kisebbségi önkormányzatok közel húszszerrel többre becsülték az adott településeken élő romák számát.

A cigány népesség számának növekedését mutatja a vizsgált településeken a cigányok átlagos számának összehasonlítása is. A Kertesi–Kézdi-féle becslés (1992) alapján az adott településeken átlagosan közel 900 cigány ember élt, míg vizsgálatunk idején ez a szám – különösen a CKÖ-k becslése alapján – majdnem megduplázódott.

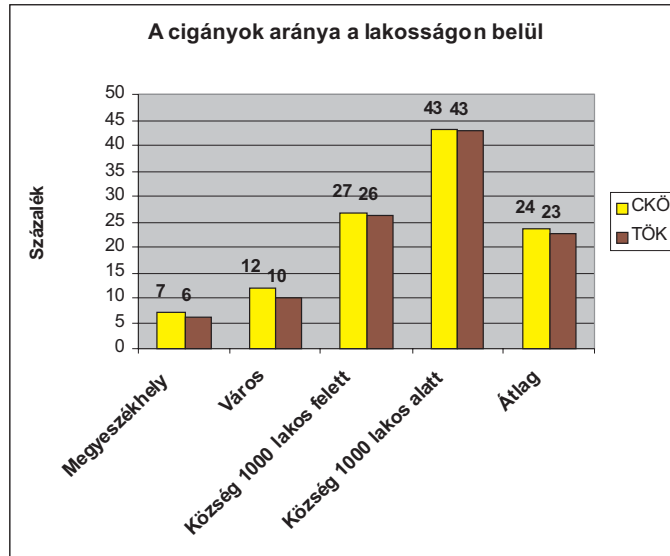
5. diagram

Az adatok elemzése során észrevehető, hogy a CKÖ-k általában nagyobb számokat mondtak a cigány lakossággal kapcsolatban. Összességében azonban rendkívül érdekes, hogy a települések nem cigány vezetői is a cigány kisebbségi önkormányzatokhoz nagyon hasonló módon voltak képesek megadni az adott településen élő cigány származású emberek számát. Megítélésünk szerint ez a becslési – mint egyetlen törvényesen használható – módszer viszonylag jónak bizonyult a romákkal kapcsolatos kutatásokban (amint a későbbiekben láthatjuk: a létszámon túl egyéb, valószínűsíthető adat megismerése tekintetében is). Természetesen a nagyobb települések esetében több esély van a tévedésre. Így a legnagyobb eltérést a megyeszékhelyek esetében tapasztaltuk, míg a kistelepüléseknél szinte azonos számokat mondtak a megkérdezettek. Az általunk vizsgált településeken tehát a romák átlagos száma 1500 és 1300 között lehet településenként.

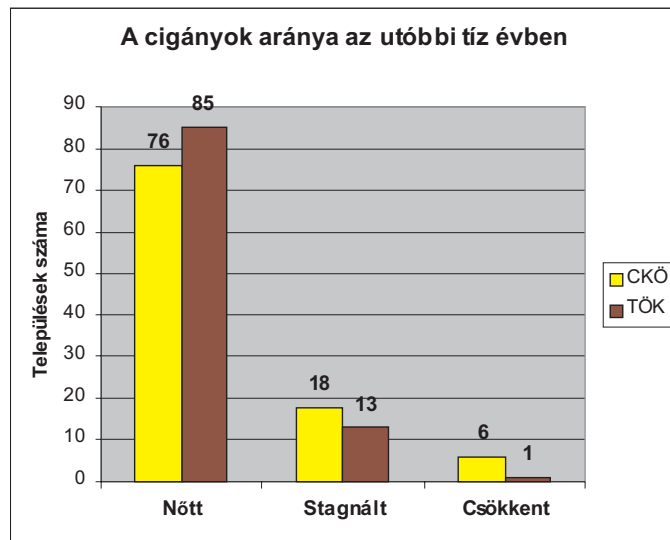
6. diagram

A cigányok aránya a magyarországi teljes összlakosságon belül – mint Kemény István kutatásaiból tudjuk – 5 százalék körüli lehet. A saját kutatásunkban ennél nagyobb arányban képviseltetik magukat a romák, mivel kifejezetten célunk volt, hogy ott vizsgáljuk a CKÖ-k működését, ahol igen nagy a romák aránya. Így átlagosan 23-24 százalékról beszélhetünk, a legnagyobb számokkal pedig a kistelepülések esetében találkozunk. A nagyobb községek esetében a lakosság közel harmadát, míg kisebb községeknél majdnem a felét alkották a romák, de még a megyeszékhelyek esetében is meghaladták az országos átlagot.

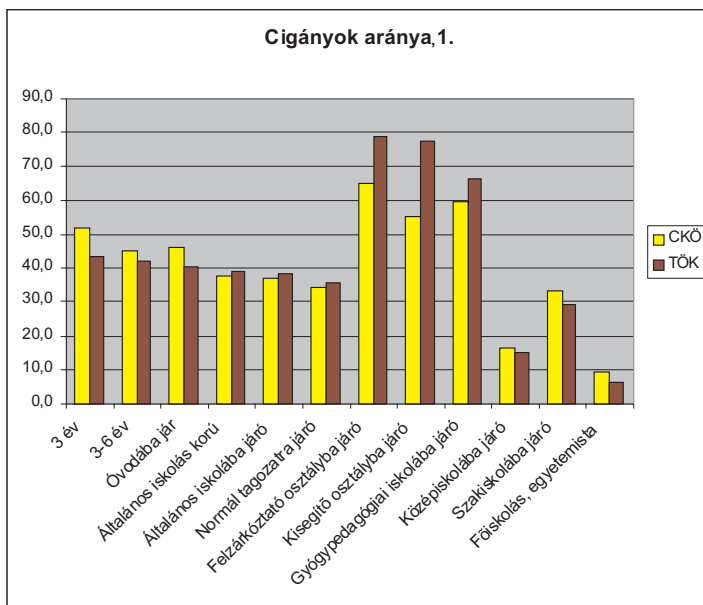
7. diagram

Mindezek után nem meglepő, hogy a települési és CKÖ-vezetők döntő többsége is érzékelte a cigányok számának és arányának növekedését az elmúlt évtizedben. Figyelmet érdemel, hogy a települési vezetők nagyobb arányban érezték a növekedést, többen a teljes „elcigányosodás” vízióját vetítették előre.

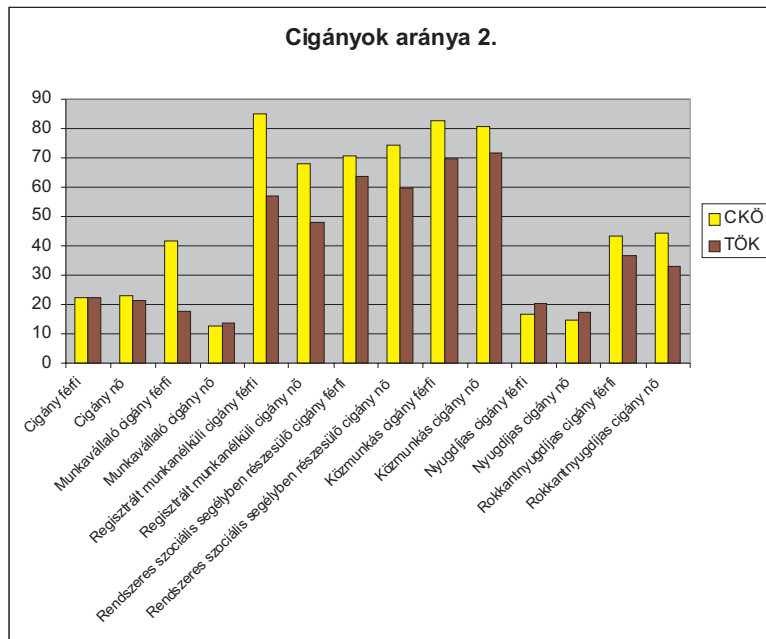
8. diagram

Összességében tehát elmondható, hogy a 100 településre kiterjedő mintánkban is egy csökkenő összlakosságon belüli növekvő számú és arányú cigány lakossággal találkoztunk. Vizsgálatunk e szakaszában azonban további – becsült – információkat is gyűjtöttünk a roma lakosságról a vizsgált településeken, ami megítélésünk szerint további támpontot jelenthet a CKÖ-k működésének megértéséhez, a későbbiekben ismertetendő adatok értelmezéséhez. Így kérjük a CKÖ vezetőit – és hát ki ismerné jobban az adott településen élő roma lakosságot, ha nem ők –, valamint a települési vezetőket, hogy a korcsoportos megoszlással, iskolai végzettséggel és munkavégzéssel kapcsolatos kérdésekben is foglaljanak állást. Természetesen így nem hivatalos statisztikai adatokat mutatunk be, de figyelemre méltó, hogy mennyire összecseng a kétféle vélemény. Érdekes, hogy például az iskoláztatási arányok megítélésekor a települési vezetők lényegesen nagyobbak ítélték a különböző felzárkóztató vagy gyógypedagógiai oktatásban részt vevő romák számát, míg a felsőoktatásba járók esetében – a nem túl magas számok miatt is – szinte „darabra” tudták a választ. Érdeemes megemlíteni még, hogy a kistelepülések esetében a három év alatti cigány gyerekek száma elérte a 60 százalékot is, de mindenütt jellemző a születések magasabb száma, illetve a nyugdíjasokat illető alacsony arány is.

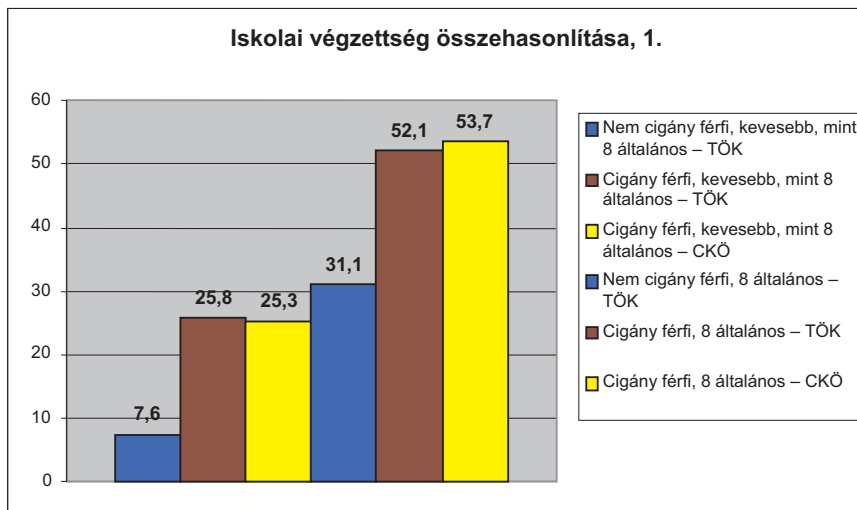
9. diagram

A munkavállalással, illetve munkanélküliséggel kapcsolatban viszont a CKÖ-vezetők tudtak lényegesen nagyobb számokról tájékoztatni. Megítélésük szerint sok cigány férfi dolgozik, de igen sokan különböző ellátási formákat vesznek igénybe.

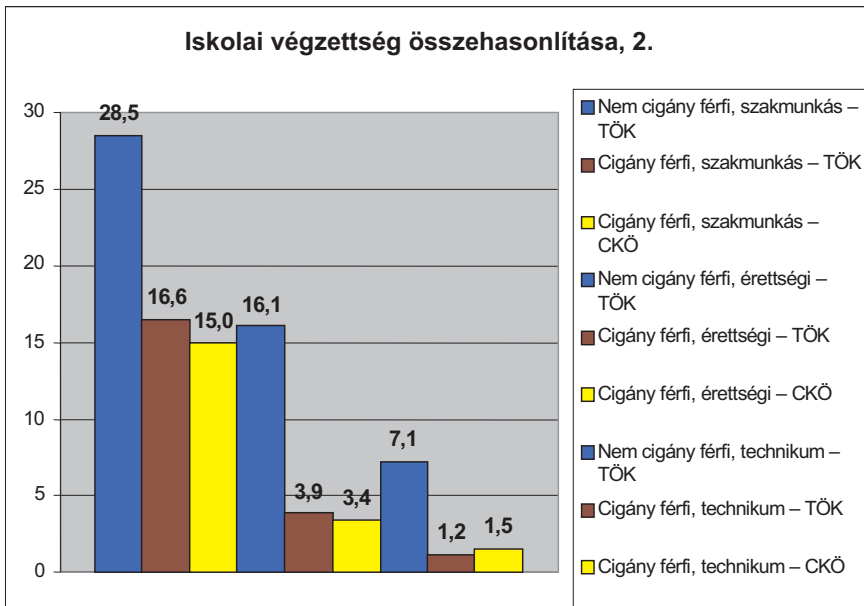

10. diagram

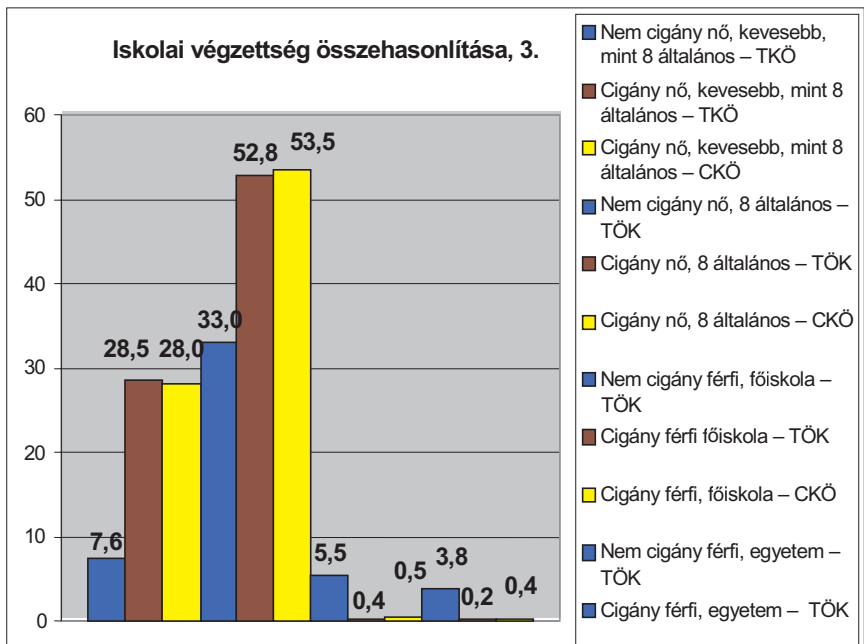
Fontosnak éreztük az iskolai végzettség összehasonlítását is, ami a társadalmi érvényesülés során alapvetően meghatározza a további lehetőségeket. Mélyebb elemzések nélkül álljanak itt az adatok:

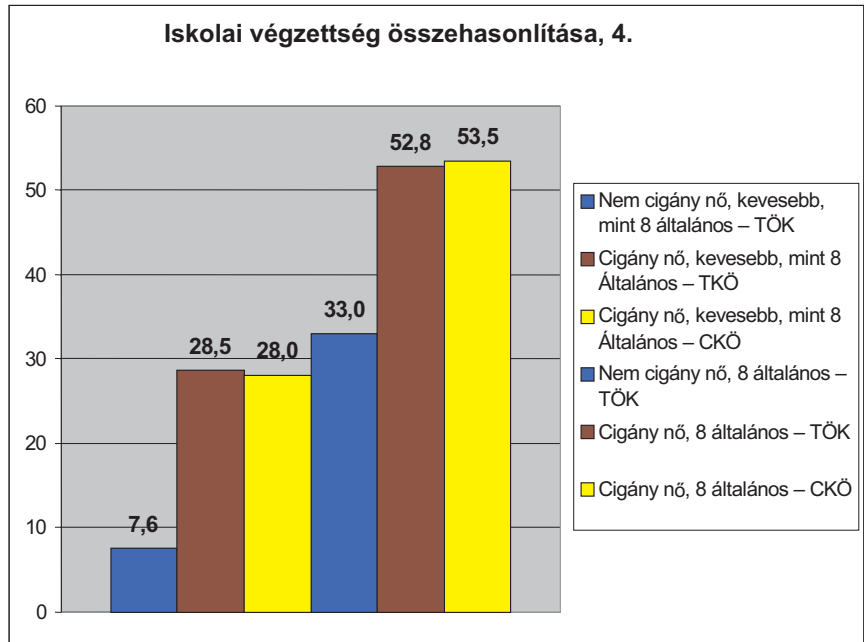
11. diagram

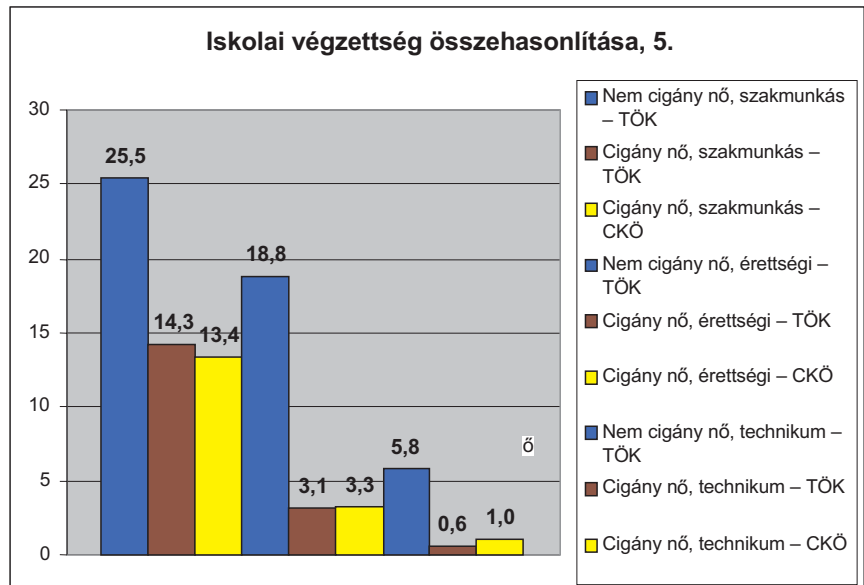
12. diagram

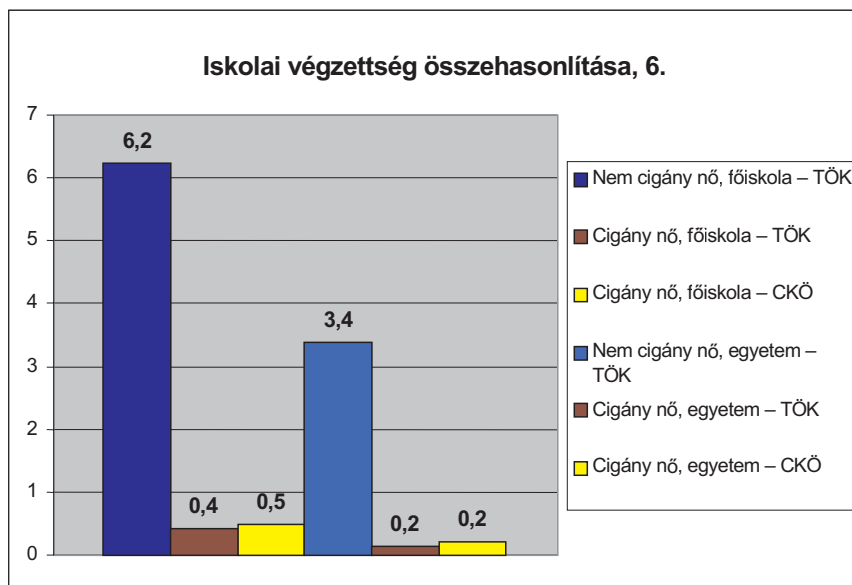
13. diagram

14. diagram

15. diagram

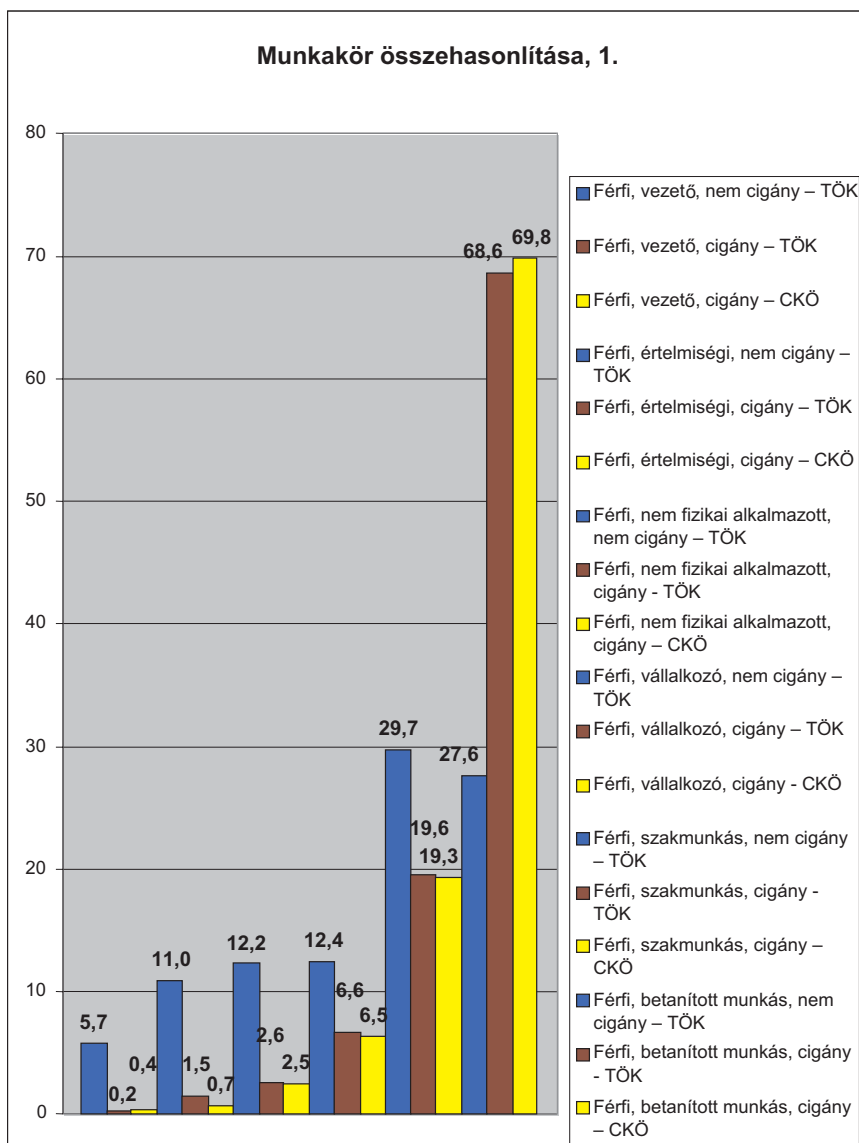

16. diagram

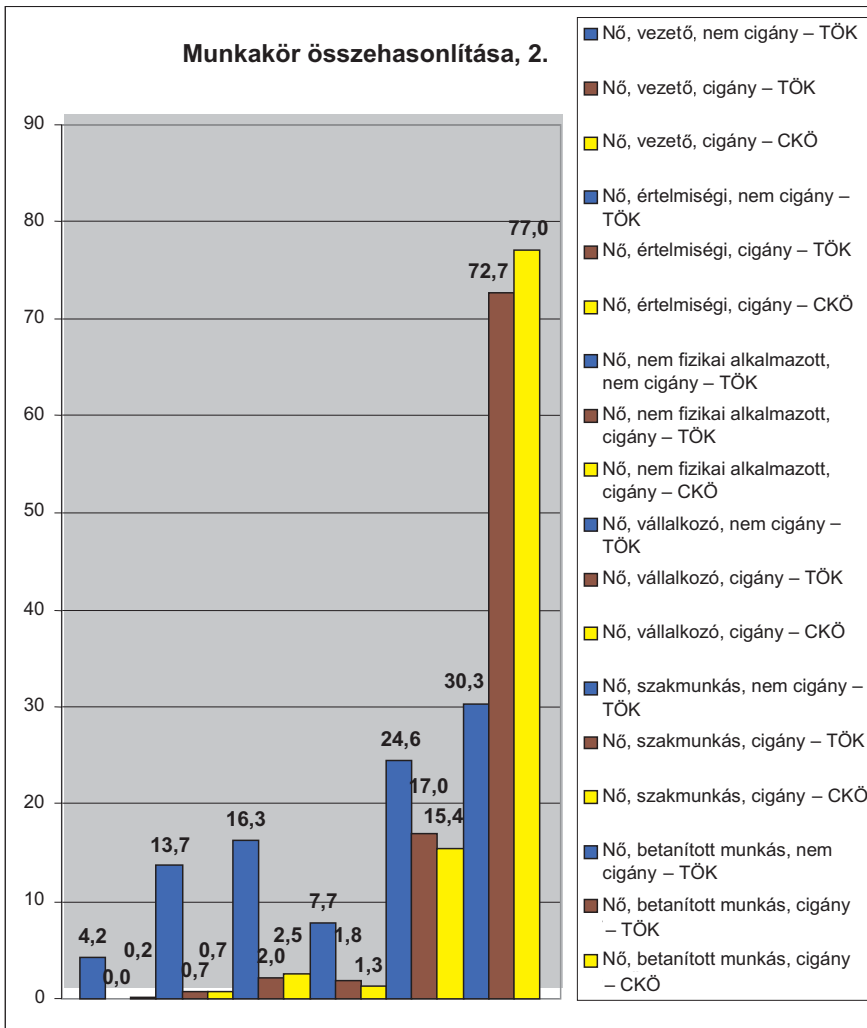
Az adatokból szinte közhelyszerűen megállapítható, hogy a nem cigány lakossághoz képest a romák, a lehetőségek hiánya és egyéb okok miatt, igen kevésbé iskolázottak. Érdekes, hogy mennyire összezsengenek a települési és a CKÖ-vezetők által közölt adatok. Így például a 100 településen 34 cigány férfiról tudtak beszámolni, akik egyetemi végzettségűek. Persze, ennél lényegesen többen is lehetnek, sőt ez a szám a néhány évtizeddel ezelőtti „semmihez” képest akár forradalmi előretörésnek is tekinthető, de gondoljunk arra, hogy most összességében másfél millió lakosról beszélünk.

Ezzel szorosan összefügg a munkavégzés, a munkakör jellege is. Az ismertetett iskolai végzettségre vonatkozó adatok után nem lepődtünk meg azon, hogy – szinte természetesen – csak a legalacsonyabb beosztásokat tudják elfoglalni a roma emberek. Ebből pedig a cigány családok lényegesen rosszabb életminőségére is következtethetünk.

Munkakör összehasonlítása, 1.

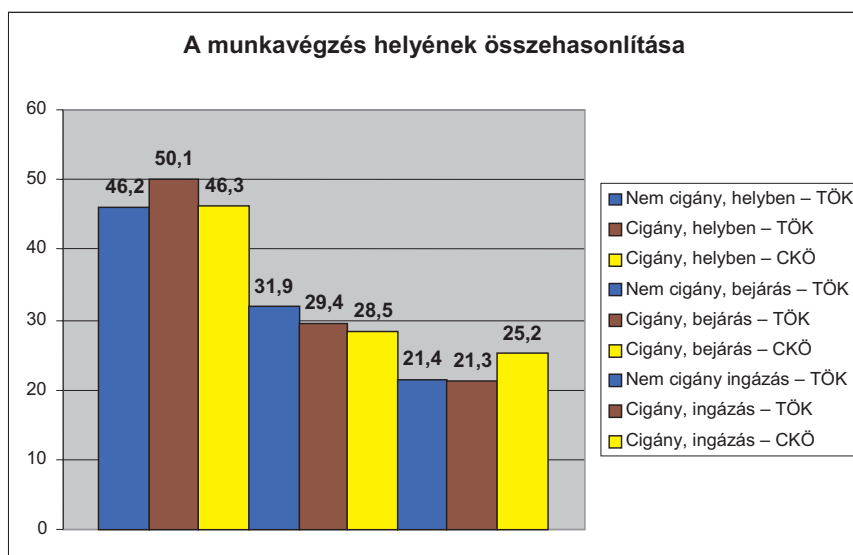

17. diagram

18. diagram

További adalék a munkavégzéssel kapcsolatban, hogy a vizsgált településeken élők közel harmada bejáró, illetve ingázó.

19. ábra

2. A CIGÁNY NÉPESSÉG ETNIKAI/NYELVI MEGOSZLÁSA

A többségi társadalom ismert tévedése, hogy a ma Magyarországon élő cigányságot egységes népcsoportnak gondolja el. A történeti előzmények, illetve az ebből következő hagyományok és szokások alapján azonban maguk a cigányok is legalább három, karakteresen elkülönülő csoportot szoktak megkülönböztetni. Az elnevezések kiindulópontja pedig – sok más, már említett történeti múltba vesző hagyomány mellett – a különböző anyanyelv, illetve nyelvhasználat. Így a vizsgálatban kíváncsiak voltunk arra is, hogy a helyi cigány közösségeket milyen anyanyelvi csoportok alkotják, és a három csoport – a magyarul beszélő romungrók, az oláh cigányok (akik magyarul és cigányul beszélnek) és a beások (akik magyarul és románul beszélnek) – milyen arányban képviselteti magát a településeken. Mint ahogy korábban már említettük, nyolc településről nem állnak rendelkezésünkre efféle adatok, és további problémát vet fel az a jelenség is, amelyet négy Nógrád megyei település esetében tapasztaltunk. Ezeken a településeken ugyanis a kisebbségi önkormányzati vezetők szerint kizárólag romungró közösségek élnek, ugyanakkor e közösségek ismerik és mindennapi életük során használják is a cigány nyelvet. Lehetséges, hogy a kérdezés során lépett fel értelmezési zavar, ugyanakkor a CKÖ-vezetők tévedése sincs kizárva.

A legnagyobb, legtöbb településen megtalálható cigány nyelvi csoport a magyar nyelvet anyanyelvként használó romungró cigányok csoportja. Mintánkban 31 olyan települést találtunk, ahol csak és kizárólag e csoport tagjai élnek, és mindössze 12 olyan település volt, ahol egyáltalán nem voltak jelen a

CKÖ-vezetők szerint. 80 településből – ahol mintánkban megtalálhatók – mindössze 26 helyen kisebb az arányuk 50 százaléknál.

Romungrók a mintába került településeken:

	Települések száma
Nincs	12
Van	80
Összes	92
Hiány	8
Teljes	100

Mintánkban a második legnagyobb cigány nyelvi csoportot az oláh cigányok képezik, akiknek egy – egyre csökkenő – része anyanyelvként használja a romani nyelv valamelyik dialektusát, de szinte mindannyian tudnak magyarul is. A rendelkezésünkre álló adatok tanúsága szerint 92 település közül 39 helyen nem találunk ilyen közösségeket, 54 településen azonban igen. Ezek közül 40 településen kisebb az arányuk 50 százaléknál, és mindössze egyetlen olyan települést találtunk, ahol 100 százalékos az oláh cigányok aránya.

Oláh cigányok a mintába került településeken:

	Települések száma
Nincs	38
Van	54
Összes	92
Hiány	8
Teljes	100

A beás cigányokból alakul a harmadik cigány nyelvi csoport, akiknél az anyanyelvet a „beás” – a nyelvújítás előtti román nyelv egyik változata – jelenti, de természetesen tudnak magyarul is. Az általunk vizsgált települések kevesebb mint felében találkozhatunk ilyen közösségekkel: a 92-ből mindössze 42 helyen. Összesen két olyan települést találtunk, ahol csak beás közösség él, az esetek felében pedig 50%-nál kisebb az arányuk.

Beások a mintába került településeken:

	Települések száma
Nincs	50
Van	42
Összes	92
Hiány	8
Teljes	100

Arra a kérdésre, hogy melyik településen és milyen arányban található meg a különféle nyelvi csoportok képviselői, meglehetősen nehéz úgy válaszolni, hogy a településeket valamiféle csoportokba rendezzük, hiszen ahány település, annyiféle lehet a csoportok egymáshoz való aránya. Így, némileg önkényesen, 14 csoportot képeztünk úgy, hogy elsősorban azt próbáltuk érzékeltetni, melyik nyelvi csoport a legnagyobb arányú, és azon kívül milyen más csoportok találhatóak még a településen belül.

A vizsgált települések közül 21-ben mindhárom nyelvi csoport létezik, 34 esetben pedig csak egyetlen csoport képviselői találhatóak meg; ebből 31 településen kizárólag romungrók, egy esetben csak oláh cigányok és két esetben pedig beások élnek. Nem meglepő, hogy meglehetősen magas azon települések száma, ahol a romungró csoportok dominálnak: az esetek kb. $\frac{2}{3}$ -át teszik ki, és e települések csaknem felében kizárólag csak ilyen csoportot találunk.

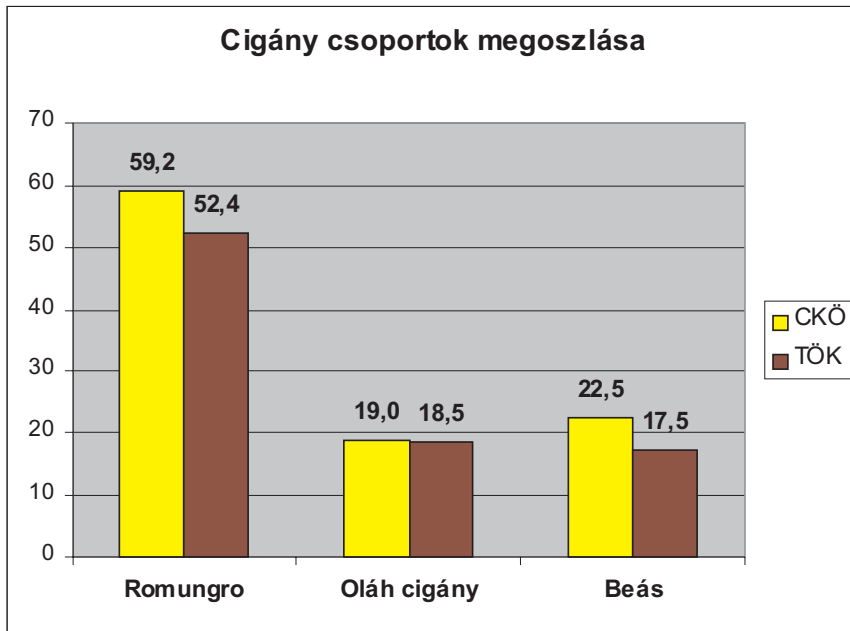
Mint a táblázat mutatja, az ilyen szempontú összetétel településenként igen sokszínű képet mutat, az esetek többségében $\frac{2}{3}$ rész – két vagy három csoport él egymás mellett.

Cigány arány a településeken:

	Települések száma
Csak R	31
R több + O	10
R több + O + B	12
R több + B	2
Csak B	2
B több + O	9
O több + B	3
Csak O	1
B több + O + R	7
O több + B + R	4
O több + R	8
R és B, kevés O	1
R és B	1
B több és R	1
Összes	92
Hiány	8
Teljes	100

R = romungró; O = oláh cigány; B = beás; több = többség

Összességében tehát – a mintavétel sajátosságaiból következőleg – az arányok számottevő eltérést mutatnak az országos megoszláshoz képest. A megkérdezett felek – a CKÖ- és a települési vezetők – meglepően hasonlóan nyilatkoztak a kérdésről.

20. diagram